Dr. sc. Antonija Huljev
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti
u Osijeku
antonijahuljev@yahoo.com

UDK 821.163.42-3.09+37Ivakić, J.
DOI: https://dx.doi.org/10.21857/mnlqgc361y
Izvorni znanastveni članak

ULOGA SLAVONSKIH ANTIJUNAKA U OBLIKOVANJU ODGOJNIH VRIJEDNOSTI U PROZI JOZE IVAKIĆA

Joza Ivakić (Vinkovci, 1879. – Zagreb, 1932.) hrvatski zavičajni pisac, i danas gotovo posve zanemareni klasik slavonske duhovne baštine, zasigurno ne uživa pripadajuće mjesto u povijesti hrvatske književnosti (Bilić 2008). Kako je riječ o čovjeku širokoga znanja i djelovanja, a čiji je kulturni trag nedovoljno zapažen i vrjednovan, mada su u posljednje vrijeme na ovom polju učinjeni znatni znanstveni napori i doprinosi, i ovim se radom nastoji ukazati na potrebu novih čitanja Joze Ivakića. Iako se sam Joza Ivakić klonio pretjeranoga didaktizma, rad polazi od stajališta da je autor, s naglaskom na intrinzičnoj motivaciji svojih antijunaka – mahom anonimnih seoskih žena, svoj osobni vrijednosni sustav interiorizirao u svoja prozna djela. U radu će se podrobnoj analizi Ivakićevih (anti)junaka pristupiti pedagoški usmjerenim čitanjem kako bi se ukazalo na odgojne, moralne vrijednosti koje Joza Ivakić zastupa. U radu su analizirane pripovijetke *Maćuva*, *Sestra*, *Mlada žena*, *Didak i baka*, *Gospodična Jelica, Hrvatski dom* te *Otrov* obuhvativši tako lirskopripovjedačku cjelinu svih triju za njegova života objavljenih knjiga: *Iz našeg sokaka* (1905.), *Selo i varoš* (1912.) te *Knjiga od žena i od ljubavi* (1914.). Upravo ovim izborom pripovijetki nastoji se naglasiti općečovječanska biološka i „ivakićevska" promatračka, naoko smirena filozofija životarenja (Vaupotić 1980) i piščeva tematska preokupacija – *selo i varoš*.

Ključne riječi: Joza Ivakić; odgojne vrijednosti; odgojna uloga književnosti; pedagogija

PEDAGOGIJA I KNJIŽEVNOST

Vrijednosti kojima se učenike treba podučavati posredstvom nastave *Hrvatskoga jezika* prema Hrvatskom nacionalnom obrazovnom standardu vrijednosti su učenja i znanja, razvoj stvaralaštva, senzibilnosti, inteligencije, znatiželje, čuđenja i sumnje kod učenika, razvoj samostalnosti, vrijednosti različitosti i međusobnoga poštovanja, iskrenosti, razumijevanja i uzajamnosti, poštovanje učenika te razvoj samopouzdanja i samosvijesti kod učenika (Mrnjaus 2007: 447). U novom kurikulumu za nastavni predmet *Hrvatski jezik* u osnovnim školama te gimnazijama izraz *vrijednosti* spominje se čak 49 puta. Kao odgojno-obrazovni ciljevi učenja i poučavanja iz navedenoga predmeta navodi se, između ostaloga, i da učenik „razvija vlastiti jezično-kulturni identitet komunikacijom na jednom ili više djelatnih jezičnih idioma hrvatskoga jezika, poštuje različite jezične i kulturne zajednice i njihove vrijednosti, jača nacionalni identitet i pripadnost narodu i državi upoznavanjem i njegovanjem kulturno-povijesne baštine te izgrađuje vlastiti svjetonazor i njeguje moralne i estetske vrijednosti“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja 2019: 3). Moralne se vrijednosti često navode i kao osnova odgoja (Jukić 2013) pa ih možemo nazivati i odgojnim vrijednostima.

Pedagoško učenje o vrijednostima vrijednosno je filozofska pedagogija ili pedagogija o vrijednostima (Mrnjaus 2008, prema Mlinarević, Živić i Vranješ 2016: 118) a opća je polazna pretpostavka da su vrijednosti temeljna relativna stabilna vjerovanja nastala kao ishod socijalizacije pod utjecajem individualnoga iskustva te društvenih i kulturnih čimbenika (Rohan 2000, prema Mlinarević, Živić i Vranješ 2016: 118). Vrijednosti odgojem stječemo, a životom svjedočimo pa govorimo o odgojnim vrijednostima. Književnost i odgoj umnogome su povezani, a već su u antičkom dobu postojale zbirke biografija, *exempla virtuis* i *exempla sceleritatis*, koje donose primjere vrlina i opačina. Odgojna je i moralna svrha takvih tekstova bila jasno izražena, neprikrivena, no i danas postoje mnoga književna djela koja ponekad nesvjesno, a ponekad i skriveno (što bi se moglo reći za prozu Joze Ivakića), djeluju na sličan način

(Lovrenčić 2004). Pretpostaviti je da će se svezom odgoja i književnosti znanstvenici u budućnosti sve više baviti jer je razvidno da pojedina književna djela mogu ostvariti pozitivne odgojne potencijale pa time govorimo o socijalizacijskoj i odgojnoj ulozi književnosti.

Kada se govori o odgojnim mogućnostima književnosti na umu valja prvenstveno imati ulogu likova u oblikovanju odgojnih vrijednosti, ili rječnikom Dubravke Težak, bitnih vrijednosti života (Težak 2004: 40) jer „promatranje i raščlanjivanje verbalnog ponašanja pojedinih osoba doprinosi ne samo dubljem razumijevanju pripovjedačkih likova i cjelovitog umjetničkog teksta, nego i učenikovu poznavanju upotrebe jezika i razumijevanju mogućnosti jezičnog sudjelovanja i s time povezanim osobnim i kognitivnim razvojem. Opažanje drugih elemenata tekstova, na primjer mogućnosti predstavljanja događanja te opisa ili pripovjedačevih komentara i skrivenih značenja u njima otvara drugačije mogućnosti kritičnog proučavanja teksta i razumijevanja upotrebe jezičnih sredstava“ (Grosman 2004: 31). Odgojne su vrijednosti u središtu odgojnoga procesa te se nastoje prenijeti na (mladoga) čitatelja. Mada književnost nema glavnu svrhu odgojno djelovati niti je pomoćna pedagoška disciplina „književnost može doprinijeti odgojnom procesu i usvajanju poželjnog vrijednosnog sustava“ (Nenadić-Tabak 2004: 61).

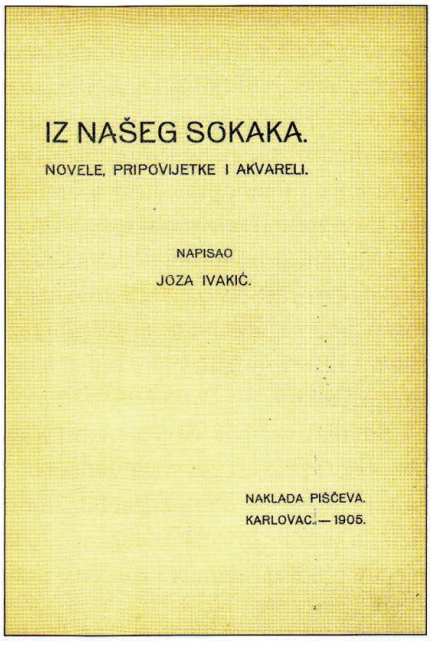

PEDAGOŠKI PRISTUP ČITANJU DJELA JOZE IVAKIĆA

Joza Ivakić osobni je sustav vrijednosti interiorizirao u svoja književna djela. Naime, Bilić (2009: 16) navodi da je mali svijet zavičaja Ivakićevo nadahnuće i poticaj „književnog stvaranja i transformacije opserviranoga svijeta u nov tekstualni svijet". Njegovi su likovi, mahom antijunaci, vođeni unutarnjom, intrinzičnom, motivacijom jer se „Ivakić više zauzima za psihološku sudbinu čovjeka nego za socijalnu, težište se premješta s vanjskih zbivanja na unutarnja" (Bilić 2008: 16). Također, navodi ista autorica, Ivakićev je suvremenik, književnik Ante Kovač, korijen Ivakićeva poimanja narodnosne književnosti otkrio u piščevu habitusu s „obzirom na to da je svoje poštenje ugradio u stvaralačku strukturu" (Bilić 2008: 16). Ivakićev pristup oblikovanju junaka modernistički je „jer se u njima odražavaju piščeva individualistička i liberalna naziranja. (...) u središtu je strukture Ivakićevih književnih djela individualna sudbina s težištem na psihološkom aspektu. (...) On se izražava uvijek preko svojih lica (...)" (Bilić 2008: 17). Može se, dakle, zaključiti, da se Ivakić koristi prvenstveno postupkom posredovanja moralne pouke preko književnoga lika. Književni su likovi glavni pronositelji odgojnih vrijednosti i pouka u djelu, a Joza Ivakić, itekako svjestan da književnost, pored zabavne, ima i didaktičku i moralnu funkciju, koristi književnost kao važan medij u procesu oblikovanja i prenošenja vrijednosti.

U radu se poseže za analitičkim pristupom pripovijetkama Joze Ivakića (Vinkovci, 1879. – Zagreb, 1932.), hrvatskoga zavičajnoga pisca i zanemarenoga klasika slavonske duhovne baštine (Mađer 1994; Bilić 2008) koje pripadaju piščevoj tematskoj preokupaciji – selu i varoši. Analizirane pripovijetke obuhvaćaju lirskopripovjedačku cjelinu piščevih svih triju za njegova života objavljenih knjiga: *Iz našeg sokaka* (1905.), *Selo i varoš* (1912.) te *Knjiga od žena i od ljubavi* (1914.). Rad polazi od Vaupotićeve postavke (1980: 593) da je nakon podrobnijega proučavanja cjelokupnoga Ivakićeva književna opusa u njima neupitna prisutnost odjeka i ostataka kozarčevskoga (Josip Kozarac) etičkoga i popravljačkog stava i pogleda na svijet. Vaupotić (1980: 594) Jozu Ivakića naziva „piscem bez iluzije" navodeći da bismo činili krivo ako odbacivanjem „autorske svemoćne didaktičnosti u Ivakićevu književnu postupku pronalazimo samo pukog pripovjedača-zabavljača kakvim ga smatraju neki površni prikazivači njegova djela". Joza Ivakić gotovo je posve zanemaren književni

klasik[1] mada je po tom pitanju u posljednje vrijeme učinjen važan korak kao što je objava znanstvene monografije Anice Bilić (2008) *Književni i kazališni rad Joze Ivakića* nastao upravo iz potrebe za „drukčijim čitanjem Joze Ivakića od dosadašnjega" jer se u obzir nije uzimao njegov cjelokupan rad, onaj književni, dramaturški, redateljski, kritičarski, publicistički, prevoditeljski, filmski, lektorski te pedagoški (Bilić 2008: 9) te se u ovom radu poseže upravo za *pedagoškim čitanjem* Joze Ivakića.

U radu je, prema analizi Ivakićevih antijunaka, donesen pregled odgojnih vrijednosti u pripovijetkama *Maćuva* („Iz našeg sokaka"), *Sestra*, *Mlada žena*, *Didak i baka*, *Gospodična Jelica* i *Hrvatski dom* („Selo i varoš") te *Otrov* („Knjiga od žena i od ljubavi") vodeći se tezom da „književnost i književno djelo, opisujući sudbinu pojedinca ili grupa te analizirajući složenost ljudskih odnosa, mogu odgojno utjecati, pogotovo u razvoju osobnog stava i određivanja prema vrijednostima moralnog karaktera, odnosno pitanjima dobra i zla, dobrog ponašanja, definiranju odnosa pojedinac-grupa-društvo, odnosa individualnih, grupnih i društvenih potreba, osobne i društvene odgovornosti, vjere, društvenog konformizma i konflikta... Osobno određivanje prema ovim pitanjima može u značajnoj mjeri utjecati i na procese političke socijalizacije mladih odnosno na usvajanje određenih društveno poželjnih ili nepoželjnih političkih stavova i vrijednosti" (Nenadić-Tabak 2004: 61). Usvajanje odgojnih vrijednosti posredstvom književnosti „bit će uspješnije ukoliko se radi o djelima visoke umjetničko-književne razine odnosno o djelima koja uz primjeren književno-umjetnički izraz i jasno definiranu tematsku usmjerenost pružaju svojim (...) čitateljima mogućnost pozitivne identifikacije s glavnim likovima ili idejama koje se iznose u djelu" (Nenadić-Tabak 2004: 61–62).

Joza Ivakić u svoje je pripovijetke ucijepio brojne odgojne vrijednosti, ishod njegova, piščeva, doživljavanja. Naime, kako piše Vaupotić (1980: 591), Ivakić u svom književnom opusu otkriva „bitne ljepote u monotoniji šokačkoga svakodnevnog življenja, u onoj graničnoj crti između *sela* i *varoši*, gdje *sokak* maloga mjesta postaje simboličnim vidokrugom piščeva doživljavanja". I mada se, navodi isti autor, vrijednosne tipološke koordinate Ivakićeva

[1] „Nesumnjivo veću važnost ima Ivakić u okviru slavonske književnosti kao zavičajni pisac, ali kako je slavonska književnost dionica čvrsto integrirana u hrvatske književne tijekove, Joza Ivakić treba dobit odgovarajuće mjesto u povijesti hrvatske književnosti" (Bilić 2008: 10).

književna rada očituju i kroz očitu težnju „za izbjegavanjem poučnosti i etičnosti slavonske *prodike* od Reljkovića do Josipa Kozarca“ (Vaupotić 1980: 591) ne može se govoriti o potpunom izostanku didakticizma jer „on nije zazirao i bježao od svoje narodnjačke, populističke duše animatora i pedagoga[2] i uloge domaćeg čovjeka“ (Vaupotić 1980: 592). Vaupotić (1980: 592) navodi i da većina Ivakićevih prikazivača temeljnicom njegova proznoga svijeta otkriva činjenicu da su protagonisti njegovih pripovijedaka žene, i to žene svih osobnosti, doba, orijentacija i doživljajnoga svijeta, od djevojčica pa sve do mudrih i požrtvovnih starica. U tom široku rasponu, dodaje isti autor, oslikava se čitava galerija likova, mnogostrana i složena te „pruža potpuni životni kaleidoskop odnosa žena i muškaraca u gradsko-seoskom življenju njegova doba“ za onodobno patrijarhalno shvaćanje uloga žena u životu te školovanih intelektualaca, kakav je sam bio i Joza Ivakić, s „vrlo slobodoumnim i modernim mišljenjem“. Međutim, ovom se kaleidoskopu o kojemu piše Vaupotić mogu pridružiti i antijunaci, muški protagonisti, muškarci neintelektualci čiji postupci u djelu nisu uobičajeni i tipični (primjerice, Vinca) i upravo je taj književni trenutak „netipičnosti“ i „neuobičajenosti“ događaj koji čitatelja nužno navodi na kritičko mišljenje i promišljanje o postupcima, tj. vrjednovanje postupaka likova, odnosno Benešićevim riječima (1913 prema Mađer 1994: 139) „Ivakić se žaca reći surovu istinu, pa je zamata u vunu blagog izraza“, ili kako navodi Vaupotić (1980: 604), Joza je Ivakić „u stiliziranim lucidnim detaljima (...) psiholog“. Kritičko će propitivanje teksta u prozi Joze Ivakića naići na plodno tlo zbog činjenice da u prikazu likova izostaje „pripovjedačevo stajalište kojim bi sugerirao čitatelju ovakav ili onakav stav prema likovima“ (Bilić 2008: 35). Moralna će prosudba ovisiti, dakle, o samom čitatelju.

Joza Ivakić ponire u unutarnji i mentalni prostor lika što pojačava intenzitet unutarnjih proživljavanja te mu likovi zato naginju antijunacima, a za likove uglavnom odabire anonimne žene, obične male neznatne ljude slavonske svakodnevice u likovima oblikovane kao slabe osobnosti s emocionalnim

[2] Joza Ivakić pedagoški je nastojao djelovati i posredstvom filmskoga medija: „Ivakić je i u filmskom mediju ostao vjeran seoskom tematskom opredjeljenju te je filmovima *Birtija* i *Grješnice* donio aktualne i akutne probleme sela, kakvi su alkoholizam i ilegalni pobačaj, što postaju uzrokom raspadanja obitelji i propasti seoskih gospodarstava. Puni slika slavonskoga života i folklora, filmovi su, u skladu s edukativnim projektom *Škole narodnoga zdravlja*, projicirani po Slavoniji i Hrvatskoj izazvavši veliko zanimanje čak i u inozemstvu, primjerice Bugarskoj“ (Bilić 2008: 39).

motivacijskim sustavom diferencirajući ih i socijalno i generacijski, psihološki i govorno, te vrlo bitno za ovaj rad, i etički (Bilić 2008).

Psihologizacijom likova da se zaključiti da su Ivakićevi književni junaci „obični svakodnevni ljudi iz malih šokačkih sokaka, svojevrsni antijunaci i neheroji, njegove su heroine obične slavonske seljačke snaše i malogradske gospođice i ženice, nisu primarno strastvene kobne ženke već prije svega žene-patnice čije životne sudbine pisac promatra sa samilosnim tolstojevskim razumijevanjem, ali ponekad i sa smiješkom ili rugom: *takav je život*, *šta se tu može*. Život kao i ljubav za Ivakića nisu krik i prosvjed, velike riječi, već naprotiv tiha patnja, obična ljudska činjenica" (Vaupotić 1980: 605). Joza Ivakić namjerno se „odlučio za prikazivanje bitno drukčije žena i drukčijih predstavnika *slavonske krvi* te i drukčijih međuljudskih odnosa" (Matanović 2000: 8). Razlozi odabira antijunaka ogledaju se u želji za drukčijim prikazom slavonskoga čovjeka i odmakom od ustaljenoga shvaćanja da u Slavoniji prevladavaju „samo nemoral i blato" (Ivakić, B. 1936: 15 prema Matanović 2000: 9). Smatrajući da su i Relković i Kozarac pretjerali u prikazivanju slavonske žene[3] raspuštenom i razuzdanom „Ivakić je težio nekoj vrsti književne rehabilitacije slavonske žene" (Rem 1989, prema Mađer 1994: 141), odnosno, on je težio i njihovoj moralnoj rehabilitaciji.[4]

Stoga je svrha rada ukazati da se dijelovi Ivakićeve proze, s obzirom na zastupljenost i prevladavanje likova antijunaka, mogu pedagoški iščitavati i interpretirati s gledišta suvremene odgojne znanosti. Pedagoški usmjerena či-

---

[3] „Ivakić je svojom pripovjednom prozom, zahvaljujući likovima koji nisu stereotipno oblikovani, nego kao likovi osobe, stvorio autentičan prostor Slavonije, a pritom nije negirao raspojasani i poročni dio Slavonije, ali je on u znatno manjoj mjeri zastupljen. (...) u svojim književnim ostvarajima oblikuje i pozitivne i negativne likove s tim da je takva bipolarna karakterizacija Ivakićevoj poetici posve strana" (Bilić 2008: 33–35).

[4] Mada su u radu analizirani antijunaci, kao posebna odgojna vrijednost može se iskazati i domoljublje koje se iščitava u tematskom odabiru pripovijetki: „Slavonija nije bila samo Ivakićeva tema. Ona je bila i njegova inspiracija. I tako slijedeći ovaj krug misli, kao da smo na kraju došli na početak, na misao da je Ivakić pišući o drugima, najpotpunije izrazio sebe. Najpunije – i najdiskretnije. Pa i misao koju je izrekao u studiji „Selo u hrvatskoj književnosti" odnosi se u punoj mjeri i na njega. A to je misao da nama svima treba ljubavi za sve što je naše, ljubavi koja se ne može naučiti i silom primiti, nego ljubavi koju moramo suosjećati kao nerazdvojni dio sebe. A da bismo mogli osjećati takvu ljubav za sve što je naše, moramo biti istinski prožeti dahom zemlje koja nas je rodila i duhom naroda kojemu pripadamo. Samo takvi – kaže Ivakić – potrebni smo Hrvatskoj, samo takve nas ona hoće i želi..." (Jelčić 1985, prema Mađer 1994: 141).

tanja više nisu novost,[5] stoga su i znanstveno opravdana nova čitanja Joze Ivakića.

Ivakićeve pripovijetke nemaju očekivani završetak. Tipični završetci izostaju, a eudemonistički moral i gledište, svojstveni narodnim bajkama, kojemu je temeljna vrijednost i završetak sreća i blaženstvo, u Ivakića izostaju. Ipak, kršćanska načela iščitavaju se u analiziranim pripovijetkama, i bez obzira na to jesu li ta načela življena isključivo zbog kršćanske etike ili moralnih načela zajednice, ona su promatranoj Ivakićevoj prozi uvijek prisutna.

Nadalje, Bilić (2008) navodi da se u seoskim novelama Joze Ivakića zrcale još uvijek evidentne najviše vrijednosti narodne kulture, od odanosti slavonskoga čovjeka zemlji i obitelji pa sve do reda, rada i sloge te okrenutosti zajedništvu. Ove se odgojne vrijednosti, primjerice, itekako zrcale u *Maćuvi*, pripovijetci čiji je glavni ženski lik snaša Ljuba koja nakon Lepine smrti ponovo postaje udovica, drugi put. Njezino kratkotrajno žalovanje za starijim suprugom samo je poštovanje kulture i običaja jer Ljuba zna da se plače „sve poradi svijeta i čovjek se mora pred svijetom pokazati žalostan da ne zamjere i da ne ogovaraju" (Ivakić 1980: 617). Pripovjedač je kritičan prema seoskim običajima nakon pokopa preminuloga gdje se uslijed karmina pije, pjeva i ogovara:

> Tu je i snaša Ceca Bešina. I ona se uzvrtjela po kujni pa pomaže ženama i radi s njima. Ali više radi njezin jezik. Već ona u sva zvona ogovara. I nikoga ne štedi njezin imetak. (...) I ona je tako govorila o svem i svačem, ogovarala i grdila, a s njom i sve druge žene što su tu u kujni. Sve to nije bilo ni u kakoj svezi s pokojnim čičom Lepom. I po držanju i govoru seke Mare ne bi niko rekao da je danas sahranila oca, ispratila ga na vječni počinak, a tako isto ni po držanju čiče Mike da je danas zauvijek izgubio brata. Seka je Mara ogovarala i brbljala s drugim ženama, a čiča Mika je pio u sobi s onim ukopnicima i skoro se već i sam nakreso. (Ivakić 1980: 617)

Pripovijetka prikazuje unutarnju borbu likova protiv nekonvencionalnih osjećaja: Ljuba ne žali za Lepom, a posinak Vinca zaljubljuje se u maćehu:

> Plašio se Vinca toga čuvstva. On je osjećao da to nije lijepo što radi. Pa šta radi? Ništa ne radi, eto! Al ipak, ipak... On osjeća da jest nešto što on nelijepo radi. Eto, to – što je u njemu, to – što misli o snaši Ljubi onako

[5] Usp. Pranjić, M. (2011.). „Homerove odgojne vrijednosti". *Društvena istraživanja*, 20(1 (111)), 249–267; Campagnaro, M. (2013.). „A Classic Work of Italian Literature: Italo Calvino's Trilogy for Young Readers". *Libri et liberi,* 2.(1.), 83–95.

> kako još nije mislio o njoj i kako ne bi smio misliti. Ta ona mu je maćuva! Neka je i mlađa od njega, al svejedno, ona je njegova maćuva. Pa šta maćuva?! Maćuva! Kaki je to rod? Nikaki. Ona njemu i nije rod niti mu je ikada bila. Pa zašto onda ne bi on o njoj smio misliti kao o svakoj drugoj ženskoj koja je spram njega? Al samo kako mu je tako šta najedanput palo na pamet? Kako mu nije prije došlo u glavu da tako gleda snašu Ljubu i misli o njoj? Kako je to? No čemu tako šta i misliti? To ničemu dobromu ne vodi. Da Ljuba to znade, nasmijala bi mu se. (...) Vinci su se neprestano motale po glavi take misli. (Ivakić 1980: 627–628)

Međutim, Vinca je svjestan da bi ljubavna veza s maćehom značila teško moralno posrnuće („Javljao mu se i neki glas koji mu je govorio da su grešne te njegove želje i upravo gadne. (...) Dobro je uviđao da je to i ludo i ružno što sad tako željkuje da Ljuba bude sva njegova. Znao je da bi pametnije bilo da se zavoli s kojom curom kojih imade u selu baš lijepih i zamamljivih (...)“ i zato čiča Mija Danišin progovara kao moralna spoznaja upozoravajući Vincu: „Samo sam ti tio kazati: ne valja ti poso. Sramota je, momče!“ (Ivakić, 1980: 634). Vincu je nakon razgovora s čičom Mijom Danišinom bilo stid jer se „bojao suda ljudi“ (Ivakić 1980: 634). Vinca trajno napušta selo naselivši se negdje u Galiciji, a Ljuba utjehu pronalazi u religioznosti i jedinoj životnoj istini: „Radi samo i uvijek radi, a ti, srce, šuti pa trpi!“ (Ivakić 1980: 634). Pučke pobožnosti, prisutne i u *Maćuvi*, ukazuju na stanje „duhovnosti sa snažnim identifikacijskim obilježjem pripadnosti katoličkom svijetu“ (Bilić 2008: 45) pa se, stoga, govori i o duhovnim odgojnim vrijednostima.

Ako naumi i htijenja Ivakićeva antijunaka „nisu usklađeni s etičkim kodeksom seoske zajednice (...) radije odustaje od njihove realizacije negoli da doživi osudu javnoga mnijenja (*Što će reći komšije? Što će reći selo*)“, a Julije Benešić uzrok takvim etičkim postupcima pronalazi u moralno-pasivnoj filozofiji u strukturiranju Ivakićevih likova (Bilić 2008: 45). Primjer odustajanja i pretužne rezignacije najviše se ističe u *Sestrama*, pripovijetci u kojoj se prvenstveno uokviruju obiteljske vrijednosti. I u *Sestrama* i u *Maćuvi* gubitak je člana obitelji motivsko-tematska konstanta. U *Maćuvi* dvjema sestrama, Evici i Beti, umire majka, a već na samom početku smrt majke označava početak životnih lomova dviju žena:

> Kad nam je umrla mati – bog joj duši lako dao! – ostale smo prave sirote, ja i sestra Beta. Ne znam šta bi bilo iz nas da nas nije uzeo k sebi stric Đura. Nije nam bilo rđavo kod njega, al opet poznaju se tuđe ruke. Ej, kako smo živjeli kod naše matere! Mazila nas je, bože, mazila i tetošila

oko nas! Nije dala ni da kap vode pade na nas, tako nas je voljela. A nije da smo bili u obilju kakvom, nego tako, živjelo se s dana u dan, kuburilo se... Otac umro već davno, davno. A ona kad bi se sjetila toga, onda bi znala nas dvije ogrliti pa reći:

– Dico moja, sirote moje! Ostadoste, eto, bez svoga hranitelja i branitelja. Ta ko će vas pomilovati, ko će vam lipu rič kazati, ako majka neće?! (...)

Dobra je bila, dobra ko dobar dan. I napatila se, sirota, s nama svakojako... (Ivakić 1980: 637)

Nadalje, nakon majčine smrti sestri je Beti počeo udvarati Bariša Marinkov. Pripovjedač pritom navodi da nije „ni lijep ni bogat. Ali je bilo nešto u njega što privlači" (Ivakić 1980: 638). Pripovjedač poručuje da oku ugodna vanjština i materijalno bogatstvo nisu istinske vrijednosti. Kao i u *Maćuvi*, u kojoj se prvenstveno ogleda Ivakićeva osobnost i sustav vrijednosti (Bilić 2008), Ivakić opisuje nemoguću ljubav između dviju sestara prema istom muškarcu. No Bariša Marinkov odabire Betu. I kao što Ljuba u *Maćuvi* moli Boga da joj olakša ljubavne boli, isto čini i Evica. Budući da ljubavni jadi vremenom ne jenjavaju Evica napušta svoj dom vrativši se stricu dok Vinca u *Maćuvi* odlazi u Galiciju. U objema je pripovijetkama prisutan tematski i kompozicijski paralelizam s jasnom poukom. I Evica i Vinca i Ljuba odustaju od ljubavi zbog stida i društvenih konvencija, odnosno „zatomljuju svoje osjećaje, odriču ih se (...) *u interesu zajednice*" (Matanović 2000: 8), tj. zbog ustaljenih društvenih normi.

U *Mladoj ženi* pisac problematizira „ljubav" prema materijalnom. Naime, snaša Kaja udaje se za starijega supruga, Jakšu Stojšića, dok za njom pati Jole Bagatin. No iako je Jakša moralan i ugledan čovjek kojega „nitko nikada nije vidio pijana" (Ivakić 1980: 644) Kaja se daje nagovoriti na udaju izričito zbog imetka (dukata) što je izvorom svih njezinih budućih nedaća. No već prvi dan nakon udaje Kaja se razočarava u bračni život tim više kada shvati da dukati nisu Jakšini nego posuđeni. Ipak, Jakša samo nakratko osjeća prijekor: „A didak se Jakša zaista sramio. Ah, kako se osjećao poniženim, sitnim, pred njom! Uviđao je da ona ima prava grditi ga kad ju je prevario; pravo bi imala da ga obaspe još i gorim i ružnijim riječima i pogrdama." No ubrzo slijedi relativizacija morala jer ipak „to je oduvijek bilo i bit će da kod ženidbe i jedna i druga strana gleda kako će prevariti i izvući što više koristi za sebe. Svako gradi sebi" (Ivakić 1980: 647). U isto je vrijeme u snašu Kaju nesretno zaljub-

ljen Jole Batagin, seoski mladić, koji jednoga dana uspijeva zavesti Kaju u polju. No istoga dana Jakša obolijeva i Kaja dobiva moralnu spoznaju, osjeća stid te odlučuje život provesti u kreposti:

> Sad ju je bilo upravo stid pred samom sobom što se zaboravila. Ona koja se uvijek držala kako treba, za kojom su svim mlađim muškarcima rasle zazubice, sad se dala grliti od Jole. Kako je to ona posrnula i zabasala?! Pa još k tomu ona je žena didaka Jakše, trijezna i ozbiljna čovjeka koji ima svoju čast ne samo u selu nego i dalje, dalje, u drugim selima gdje god znadu za njega – čovjeka pred kojim bi onaj Jole samo crvenio i mucao!
>
> I opet je didak Jakša sinuo u njenim očima, i opet ga je ona gledala u onom svjetlu u kojem ga je gledala kad se udavala za njega, i opet je on za nju bio rijedak i osobit čovjek, vrijedan poštovanja.
>
> Sad je jasno osjećala da sutra ne bi išla na stan, kako je obećala Joli, sve da je didak Jakša i najzdraviji.
>
> Njezini su osjećaji prema didaku Jakši postali drugačiji, čistiji. Sad joj se činilo da bi mogla s njime lijepo živjeti. Sve je to učinila njegova nagla bolest; ona je preokrenula njezino srce. Eno još je jučer željela da ga se oslobodi, a sad upravo strepi da ne bi umro. Žao joj ga je. Sad kad bi se lako moglo dogoditi da se on zauvijek rastane s njome – gleda ga ona samo sa svijetle strane, a tamnih i neće da vidi, pa preletjevši u mislima njihov zajednički život mora priznati da je bio dobar.
>
> Snaša Kaja, smirena i obuzeta toplim osjećajima priđe krevetu didaka Jakše, spremna da ga dvori i željna da mu pomogne. (Ivakić 1980: 660)

Zanimljivo je primijetiti kako pripovjedač ističe da Kaja „neće da vidi" Jakšine mane dok se isti vrijednosni preobrat događa i u samoga Jakše – on shvaća svoju prijevaru, kaje se i traži oproštenje. Njihova osobnost, dobrota, očituje se tek pri svršetku pripovijetke. Naglasak je stavljen na humanost, umjesto na spolno općenje i strast. U *Mladoj ženi* prevladava humana samilost kao svojevrsni psihološki obrat i iznenađenje, a u *Maćuvi* i *Sestrama* trpljenje i patnja (Vaupotić 1980: 596), rezigniranost i pomirenost sa sudbinom.

Kada je riječ o rezigniranosti i pomirenosti sa sudbinom vjerojatno su oba fenomena najbolje predočena pripovijetkom *Didak i baka*. Naime, Pavka i Šimo supružnici su na izmaku života u kući punoj mladosti. Mladost je suprotstavljena starosti i prolaznosti života („I neće niko zaplakati za nama i neće se rastužiti iskreno i neće nas požaliti ni suzu proliti za nama... Pa i čemu suze?! Čemu suze za panjevima starim koji su već truli od starosti svoje i nisu ni za

što?! – ...“) (Ivakić 1980: 666). Životna monotonija i rutina Pavke i Šime iznijansirani su do te mjere da se gotovo mogu fizički opipati. Ipak, Pavka, u ulozi pripovjedačice, mada svjesna tegobnosti starosti, uživa prisutnost svoje obitelji:

> U našoj je kući mnogo družine. Baš se može kazati: velika kuća. (...) I lijepo je to kad je puna kuća čeljadi, kad sve bruji život u njoj. I godi srcu pogledati ozbiljna, vesela i mlada lica; i pòsō tu odmiče i sve je na svomu mjestu, kako treba i ništa tu ne zapinje da se uradi. Pa i moje se staro srce katkad razveseli i razigra kad pogledam oko sebe njih onako čile i svježe. (Ivakić 1980: 662)

Naime, u Ivakića nisu rijetke „proze u kojima oslikava starinski čestit život i poštene ljude negdašnjega kova, koji su skrbili za bližnje, žrtvovali se i nalazili u takvom životu radost i smisao vlastita postojanja“ (Čorkalo 1998: 57, prema Bilić 2008: 74) te je zasigurno jedna takva i *Didak i baka*. Žrtvovanje za bližnje i snaga trpljenja u suživotu obiteljske zajednice skica su obiteljskih vrijednosti.

Da „društvene konvencije zahtijevaju strogo poštivanje normi i kodeksa ponašanja te se kose s osovinom želje, odnosno subjektovom žudnjom prema objektu, što se u aktancijalnom modelu podudara s intimnim, vrhunskim individualnim vrijednostima i idealima sreće, ljubavi i slobodi“ (Bilić 2008: 67), vidi se najviše u *Gospodični Jelici*, u kojoj se gotovo ponajbolje odražava tragičnost jednoličnosti života. Početak je pripovijetke vremenski smješten u četvrtak, dan kada nije bilo nastave pa učiteljica Jelica dan provodi pored prozora promatrajući selo. Kod susjede, stare Lipovčevke, staje kočija: „No napokon taj njegov dolazak i može biti događaj i jest događaj za čitavo selo, a i za mene“ (Ivakić 1980: 670). Putnik u kočiji Lipovčevkin je sin Milan, gimnazijski nastavnik, doktor znanosti. Snaša Oliva nagovara Jelicu da se uda za njega jer život bez bračnoga druga nije vrijedan življenja: „– Udajte se vi, udajte! – govorila je snaša Oliva. – Bolje je to negoli 'vako. Ne da se to tako; nije to nikaki život. A onako čeljade ima svoga druga; ima se na koga osloniti i ima u koga će se pouzdati. Teško se podnosi to samovanje, osobito kad pritisne starost. Poslušajte vi mene!“ (Ivakić 1980: 674). Kada sutradan Jelica ne odlazi k susjedi, Milan ju dolazi u njezin dom potražiti kako bi se oprostio od nje jer sutradan napušta selo. U kratkom posjetu Jelica i Milan osjećaju nasrtaj strasti, no Milan se iznenada predomišlja i odlazi ostavljajući Jelicu prepuštenu samu sebi i svakodnevici te sjećanju na jedinu uspomenu „kod koje se

ipak rado zaustavljala njezina duša i dalje snatrila zanoseći se i grijući se na maštanju i željama pustim – ...“ (Ivakić 1980: 680). Dakle, Ivakićevi se likovi prepuštaju sudbini odričući se istovremeno svojih ideala („– Ali čemu maštati i sanjariti?! – upade živo Lipovac. – Mi smo skoro svi taki. Svi smo nekake kukavne pjesničke duše, pa samo maštamo i sanjarimo...“) (Ivakić 1980: 678), a mrtvilo koje je naglašavao, kao i životna močvara u kojoj se događanja provociraju te potom dugo pamte (Matanović 2000: 9) evidentni su u objema piščevim tematskim preokupacijama, i selu i *varoši*. Tragičnost monotoničnosti Ivakićevih likova ponajbolje se iščitavaju posredstvom lika Jelice i Milana (ali i Vince, *Maćuva*) koji se „sklanjaju pred opasnošću koja bi mogla poremetiti uobičajeni poredak stvari, neovisno je li riječ o njihovoj privatno-emocionalnoj ili društveno-socijalnoj strani života“ (Matanović 2000: 9).

Govoreći o društvenoj ulozi književnosti Ivakić je bio svjestan da se promišljajući, ali ne nudeći gotova rješenja, tadašnju hrvatsku problematiku može popularizirati. Ovu tezu potvrđuje i Bilić (2008: 39) naglašavajući da Ivakić veliku važnost „pripisuje društvenoj ulozi književnosti, osobito njezinoj nacionalnoj i odgojno-tendencioznoj komponenti, važnoj u procesu jačanja narodnoga duha i integracije hrvatske nacionalne svijesti, što ga je dovelo do pojma narodnosne književnosti i shvaćanja književnika kao popularizatora narodnih ideja“. Jačanje narodnoga duha, a mogli bismo reći i domoljublja, posebna je odrednica *Hrvatska doma* u kojemu pripovjedač opisuje kako je politika zavadila stanovnike varoši, a čega prije nije bilo. Pripovjedač nas uvjerava da je politika izvor svakoga zla:

> Nije to oduvijek bilo u našoj varoši kao sada. Prije nije bilo tih trzavica, toga uzrujavanja. Pa onda neprijateljstva! Kolika su samo neprijateljstva sama od sebe nastala! Ljudi koji su prije bili, štono se kaže, jedna duša u dva tijela, koji su svaki dan u birtiji zajedno pili, kartali se, koji su živjeli ko braća rođena – sad su zavađeni. I to zavađeni upravo na noževe. (...) Ja kažem: svemu je kriva ta politika. (Ivakić 1980: 681)

Kako bi se probudio narodni duh u varoši se organiziraju hrvatska udruženja s jasnim nacionalnim predznakom. No poteškoće nastaju kada je Pero Crvemperka za predsjednika *Društva za podignuće Hrvatskoga doma* predložio Nijemca, Sebastijana Wagnera. Opravdanost ovoga prijedloga varoški *advokat*, dr. Marko Kukmić, pronalazi u hladnorazumskom uvjerenju koje „kaže i svjetuje da uvijek i u svakoj prilici udesimo svoj rad i svoje djelovanje tako kako će biti od toga prave koristi po narod i po našu milu hrvatsku do-

movinu“ (Ivakić 1980: 689). Sebastijan Wagner pristaje biti predsjednikom, a svi se sastanci završavaju u *birtiji* kod „Veselog opančara“. „Borba“ protiv Mađara i Nijemaca svodi se na pijančevanja i *lumperaje* pa tako supruga Matiše Salajkovića, Vikica, prijeti svom mužu:

> – Okani se ti Švaba i Mađara, jesi l' čuo? I gledaj svoj posô, a nemoj nicati tamo gdje te ne siju. I onda jesi l' čuo: ja neću po čitave noći biti sama! Ja nisam udovica. A ti tvoji lumperaji i te nekake vražje sjednice malo su se pregusto zaredale. Ako ću biti bez čovjeka, onda ću se i vladati kao da sam bez čovjeka. (Ivakić 1980: 691)

Ubrzo Vikica počinje tajno ljubovati s Mađarom Arpadom. I kao što politika nagriza miran varoški i bračni život, ona se uvlači i u crkveni život. Kada župnik predloži crkvenom odboru da se župna crkva otkupi za potrebe gradnje *Hrvatskoga doma* članovi će odbora zdušno zaključiti: „– Zna on zašto moli. Mani se ti popova! Nikad ne znaš šta misle, šta li snuju“ (Ivakić 1980: 694). Zanimljiva je i kratka crtica kojom pripovjedač opisuje kako se kotarski predstojnik namještanjem posla u Zagrebu svom političkom suparniku Marijanu Jeloviću zapravo riješio jedine svoje stvarne prepreke. Pripovjedač na koncu izgradnju *Hrvatskoga doma* parodira do te mjere da živopisno ocrtava ondašnje političke prilike koje ne idu dalje od čitavoga niza beskorisnih sjednica i odbora na kojima nikada ništa nije doneseno niti učinjeno, odnosno, kako Matanović (2000: 12) navodi, svoje je osobno nezadovoljstvo mlačnim sredinama i sustavom koji koči svaku kreativnost i napredak Joza Ivakić iskazivao posebice u djelima kojima se pridružuje odrednica socijalni/socijalna, a takav je i *Hrvatski dom*, oštra socijalna, društvena i politička satira.

U pripovijetci *Otrov* ljubomora i grijeh preljuba gotovo su personificirani. Ljubomora je otrov koji ulazi u bračni sklad i nagriza ga sve do njegove potpune moralne propasti i sloma. Franjo je postao ljubomoran nakon što je suprugu Mandu zatekao u preljubu s vojnikom koji je došao sa svojom četom u selo. Franju razdire ljubomora, fizički kažnjava Mandu mada zna da je njezin preljub moralno posrnuće kao i njegovo fizičko kažnjavanje: „A ne volim ja to i ljut sam sâm na se što tako radim. Meni se hoće života i mira. A ovo je pàkō. Te se više ne da ni podnositi. Doduše, ja vidim: i njoj je teško ko i meni. I slušaj, sit sam ja toga, sit preko glave. Nije u mene zlo srce. Ja sam njoj već odavno u duši oprostio“ (Ivakić 1980: 702). Susjedi često dolaze Mandu istrgnuti iz Franjinih ruku te imaju ulogu posrednika, medijatora, koji opominje: „– Ama nemoj, baća Franjo! Jesi l' ti krštena duša? Nemoj je tako

tući, jer nije ona toliko kriva. Sagriši mnogo čeljade na svitu, pa mu se oprosti. Budi kršten! Nije to vridno, a i grijota je" (Ivakić 1980: 703). U pripovijetci se posredstvom likova iščitava odgojna vrijednost praštanja, ali i trpljenja u službi dobra.

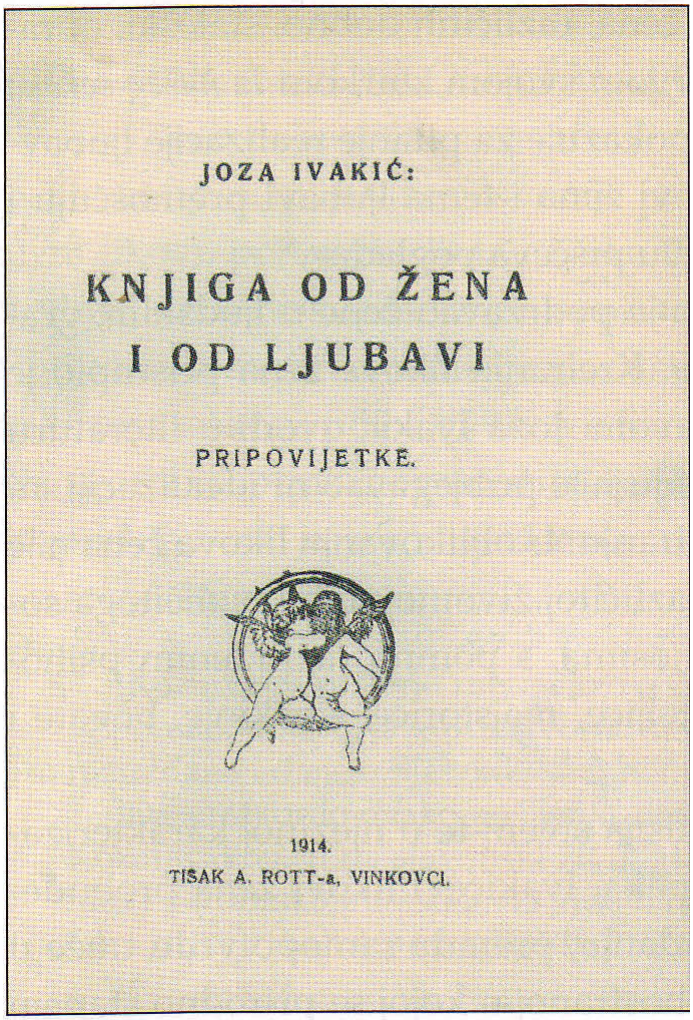
JOZA IVAKIĆ:

KNJIGA OD ŽENA
I OD LJUBAVI

PRIPOVIJETKE.

1914.
TISAK A. ROTT-a, VINKOVCI.

ZAKLJUČAK

Govoreći o suodnosu *sela* i *varoši* u analiziranoj prozi Joze Ivakića može se reći da su moralne vrijednosti sela (rad, zajedništvo, međusobno pomaganje, ljubav prema zemlji, jednostavnost, prirodnost, odnos prema konvencionalnom, utjecaj javnoga mišljenja na moral i stavove pojedinca (usp. Bilić 2008: 52) suprotstavljene malograđanskom moralu, no bez obzira na to, likovima je žena „uistinu moralno rehabilitirao likove slavonskih žena, kojima su zbog Tene i drugih snažnih likova pripisali obijest i nemoral" (Bilić 2008: 57). Joza Ivakić u svojim se djelima namjerno klonio pretjeranoga didakticizma i ustaljenoga prikaza likova, a konačan je moralni sud prepustio čitatelju. Njegovi likovi, mahom antijunaci, između ostaloga su i etički i moralno diferencirani, a čitajući odabrane pripovijetke s pedagoškoga gledišta može se zaključiti da donose uistinu brojne odgojne vrijednosti te da se književna djela Joze Ivakića, nepravedno zanemarenoga slavonskoga klasika, u jeku kurikularne reforme kada se uvelike postavlja pitanje (pre)vrednovanja lektirnoga popisa, mogu (i trebaju) ponuditi učenicima jer zadovoljavaju oba kriterija, i odgojno-obrazovni i umjetničko-estetski. Upravo je Joza Ivakić jedan od onih koji je književnost poimao kao umjetnost „koja teži visokim estetskim ciljevima te pridonosi kulturnom boljitku cijeloga naroda, zbog čega treba biti (...) prožeta problemima svih slojeva hrvatskoga društva", povezana, između ostaloga, i s društvenim životom (Bilić 2008: 18). A kako književnost, između ostaloga, ima i odgojnu ulogu, mada joj ona nije primarna, nudi nam mogućnosti novih i drugačijih čitanja i pristupa samom djelu, stoga preporuka da se proza zanemarenoga književnoga klasika Joze Ivakića uvrsti u udžbeničku građu za *Hrvatski jezik* leži i u osnovi da je „odgoj prijenos i usađivanje određenih vrijednosti u ljudsku osobu" te da ga je nemoguće „odvojiti od obrazovanja kao procesa stjecanja znanja" (Bežen 2008: 40).

LITERATURA

Bežen, Ante. 2008. *Metodika: znanost o poučavanju nastavnog predmeta. Epistemologija metodike u odnosu na pedagogiju i edukologiju – s primjerima iz metodike hrvatskoga jezika.* Učiteljski fakultet – PROFIL. Zagreb.

Bilić, Anica. 2008. *Književni i kazališni rad Joze Ivakića. Monografija.* Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Centar za znanstveni rad u Vinkovcima. Zagreb – Vinkovci.

Campagnaro, Marnie. 2013. „A Classic Work of Italian Literature: Italo Calvino's Trilogy for Young Readers". *Libri et liberi,* 2(1), str. 83–95.

Grosman, Meta. 2004. „Novi odgojni potencijali suvremene književnosti za djecu u 21. stoljeću". U: Zbornik radova *Književnost i odgoj.* Knjižnice grada Zagreba. Zagreb, str. 26–37.

Jukić, Renata. 2013. „Moralne vrijednosti kao osnova odgoja". *Nova prisutnost,* 11(3), str. 401–416.

Lovrenčić, Sanja. 2004. „O knjigama i odgoju". U: Zbornik radova *Književnost i odgoj.* Knjižnice grada Zagreba. Zagreb, str. 7–10.

Mađer, Miroslav. 1994. „Joza Ivakić (1879.-1932.)". U: *Joza Ivakić: Pripovijesti – Inoče*, Slavonska naklada „Privlačica". Vinkovci, str. 137–141.

Matanović, Julijana. 2000. „Predgovor". U: *Joza Ivakić: Izbor iz djela.* Riječ. Vinkovci, str. 7–16.

Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Republika Hrvatska. 2019. *Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj*. https://www.mvinfo.hr/file/articleAttachment/file/odluka-o-donosenju-kurikuluma-za-nastavni-predmet-hrvatski-jezik-za-osnovne-skole-i-gimnazije-u-republici-hrvatskoj.pdf (pristupljeno 1. listopada 2019.)

Mlinarević, Vesnica; Živić, Tihomir; Vranješ, Antonija. 2016. „Odgojne vrijednosti u odabranim govorima Josipa Jurja Strossmayera, promicatelja prosvjete i kulture". *Mostariensia,* 20(1–2), str. 117–131.

Mrnjaus, Kornelija. 2017. „Odgoj za vrijednosti u hrvatskom obrazovnom sustavu – odgoj za Hrvatsku 21. stoljeća". U: *Pedagogija: Prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja. Svezak 2. Prvi kongres pedagoga Hrvatske, Zagreb od 19. do 21. rujna 2007.* Hrvatsko pedagogijsko društvo. Zagreb, str. 443–453.

Nenadić-Tabak, Željka. 2004. „Kakve političke stavove i vrijednosti promiču romani za tinejdžere". U: Zbornik radova *Književnost i odgoj.* Knjižnice grada Zagreba. Zagreb, str. 60–69.

Pranjić, Marko. 2011. „Homerove odgojne vrijednosti". *Društvena istraživanja*, 20, 1(111), str. 249–267. doi: https://doi.org/10.5559/di.20.1.13

Težak, Dubravka. 2004. „Suvremena angažirana priča za mladež". U: Zbornik radova *Književnost i odgoj.* Knjižnice grada Zagreba. Zagreb, str. 38–46.

Vaupotić, Miroslav. 1980. „Joza Ivakić". U: *Iso Kršnjavi, Iso Velikanović, Živko Bertić, Joza Ivakić: Izabrana djela.* Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 68. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb, str. 589–606.

THE ROLE OF SLAVONIAN ANTIHEROES IN SHAPING EDUCATIONAL VALUES IN THE PROSE WORKS OF JOZA IVAKIĆ

Joza Ivakić (Vinkovci, 1879 – Zagreb, 1932), a Croatian regional writer, is almost completely neglected today as a classic of Slavonian spiritual heritage and certainly does not enjoy the place he deserves in the history of Croatian literature (Bilić 2008). Despite significant recent scientific efforts and contributions, Joza Ivakić, a man of broad knowledge and activity, remains insufficiently recognised and valued for his cultural impact, and this paper aims to highlight the need for new readings of his work. Although Joza Ivakić himself avoided excessive didacticism, this paper starts from the standpoint that the author, emphasising the intrinsic motivation of his antiheroes – mostly anonymous village women, internalised his personal value system into his prose works. The paper will approach a detailed analysis of Ivakić's (anti)heroes through a pedagogically oriented reading to highlight the educational and moral values that Joza Ivakić advocates. The stories analysed in this paper include *Maćuva*, *Sestra*, *Mladaženja*, *Didak i baka*, *Gospodična Jelica*, *Hrvatski dom* and *Otrov*, encompassing the lyrical-narrative entirety of all three books published during his lifetime: *Iz našeg sokaka* (1905), *Selo i varoš* (1912), and *Knjiga od žena i od ljubavi* (1914). This selection of stories aims to emphasise the universal human biological and "Ivakić's" observational, seemingly calm philosophy of subsistence (Vaupotić, 1980) and the author's thematic preoccupation – the village and *varoš* (town).

Key words: Joza Ivakić; educational values; educational role of literature; pedagogy